

«Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського: одна гуцульська шекспіріана, три мандрівки надчеремоською Рив'єрою

В абрисах сюжету «Тіней забутих предків» прочитується дуже відомий і дуже шекспірівський сюжет — історія трагічного кохання двох нащадків ворожих родин, українських Ромео та Джульєтти, Івана Палійчука й Марічки Гутенюк. Місцем дії повісті обрано карпатські пейзажі. Наддніпрянець Михайло Коцюбинський, уперше побачивши Гуцульщину вже в зрілому віці, знову мріяв повернутися з твердим наміром «вивезти звідти тему». І вивіз. Саме йому судилося ввести локальний «гуцульський текст» у загальноукраїнський літературний обіг, а згодом — за посередництва Сергія Параджанова — у кінематограф. Серйозно поставившись до дослідження побуту, міфології, антропологічних типів гуцулів, вивчав говірки їхніх сіл, робив записи й укладав словнички, шукав місцеві квіти й трави, розпитуючи в місцевих їхні назви, ходив подивитися на весілля

та характерні для цього краю забави при мертвому (так звані «грашки»), усе збираючи благодатний матеріал для творчості. А потім дуже тішився, що привіз додому в Чернігів із Карпат такий безпрограшний план нового твору, що аж сам собі заздри.

Михайло Коцюбинський негайно сів за продумування композиційних схем, і зусилля були марними: «Тіні забутих предків» стали не просто першим, а й найпопулярнішим текстом у каноні, базованим на карпатській темі, обігнавши за кількістю театральних постановок та ілюстрацій (серед них — Михайло Жук, Олена Кульчицька, Іван Філонов, Любомир Прийма, Георгій Якутович) навіть твори носіїв цієї автентичної культури. Як-то досі невідомий широкому читачьому загалу написаний гуцульським діалектом роман «Дідо Іванчик» Петра Шекерика-Дониківа, присвячений життю горянина, мисливця і мольфара наприкінці XIX — на початку XX століття.

Повість Михайло Коцюбинський дошліфував восени 1911 року й надрукував на сторінках львівського «Літературно-наукового вісника» в 1912 році (том 57, книга 2). У листі до Могілянського від 4 листопада 1911 року щасливий митець писав: «Дуже був зайнятий своїм оповіданням, але нарешті скінчив. Називається воно "Тіні забутих предків", розміром буде трохи більше трьох аркушів друку. Не знаю, чи воно вдалося мені, але коли б я хоч трохи переніс на папір колорит Гуцульщини і запах Карпат, то й з того був би задоволений». Вимогливий до себе Коцюбинський, щоправда,

тричі переписував повість, а назв у чернетках придумав аж дванадцять: «В зелених горах», «Тіні минулого», «Голос віків», «Відгомін передвіку», «Подих віків», «Голоси предвічні», «Спадок віків», «Дар предків забутих», «Голос забутих предків», «Слідами предків», «Сила забутих предків». Назва «Тіні забутих предків» виявилася найвдалішою й стала ключем розуміння для всієї повісті.

Однак гуцульської теми в житті та творчості Михайла Коцюбинського, що з'явилася завдяки трьом поїздкам письменника на Прикарпаття, могло й не бути, якби на ті часи завдяки галицьким інтелектуалам не зросло зацікавлення Карпатами й у середовищі наддніпрянської інтелігенції. І якби не персональне запрошення Володимира Гнатюка. І якби не особливий потяг залюбленого в подорожі Михайла Коцюбинського до краси і свободи, до всього незвичайного й загадкового.

Але придивімося до постаті автора. «Великі, замріяні, глибоко проникливі очі. Статна, вище середнього зросту фігура, красивої форми, чисто, до блиску виголена голова, прекрасні вуса», які йому дуже личили й «прикрашали його обличчя», — таким побачив культового автора культової повісті «Тіні забутих предків» співак Михайло Микита. «Людина культурна, до найменших подробиць, європеєць з голови до п'ят, був справжнім аристократом Духа без жодного силування зі свого боку» — а так схарактеризував Михайла Коцюбинського, непереборного естета в житті та творчості, Сергій Єфремов.

Михайло Михайлович Коцюбинський, майбутній класик української модерної психологічної прози, народився у Вінниці 17 вересня 1864 року в родині дрібного службовця Михайла Матвійовича Коцюбинського. Мати, Гликерія Максимівна Абаза, походила зі старовинного молдовського роду. Уже дорослий Коцюбинський напише, що зростав «під впливом матері, до якої завжди був ближчим, ніж до батька. Всі кажуть, що ми подібні до себе не тільки з обличчя, але й характером, й уподобаннями». В початкову школу Коцюбинський ходив неподалік у містечку Бар, згодом навчався у духовному училищі у Шаргороді, де, закохавшись у шістнадцятирічну дівчину, у свої дванадцять затявся стати «великою людиною» й для цього взявся за книжки. Так у його життя прийшла література й почалося торування шляхів до неї.

Перше оповідання «Андрій Соловейко, або Вченіє світ, а невченіє тьма» датується 1884 роком. Дебютний текст критика в особі працівника «Киевской старины» Цеслова Неймана зустрів скептично. Утім двадцятирічний Коцюбинський не дослухався до порад «не калічити святу нашу мову» та покинути «невідповідне» заняття й продовжував далі писати, поволі відшліфовуючи стиль і шукаючи нових сюжетів для творчості. Перші літературні спроби припали на складні часи: спершу Михайла звинуватили у зв'язках із подільськими народольцями, потім 1883 року жандарми увірвалися в дім з обшуками, конфіскувавши рукописні списки Тараса Шевченка. В одному з листів 1905 року Коцюбинський

згадує: «На сімнадцятому році я вже мав політичний процес, і з того часу до останніх днів жандарми не позбавляють мене своєї ласкавої опіки». До того ж батько втратив роботу й невдовзі помер, а мати осліпла. Забезпечувати родину тепер змушений був саме Михайло, найстарший з-поміж чотирьох дітей.

У 1890-му Коцюбинський уперше відвідує Львів. Це було не просто знайомство з Галичиною очима туриста, а й перша зустріч з Іваном Франком, Іваном Белеєм, Олександром Барвінським, Володимиром Шухевичем та іншими представниками місцевої літературної «тусівки». Крім контактів, таких важливих для автора-початківця, Михайлові вдалося налагодити співпрацю з редакціями журналів «Правда», «Зоря», «Дзвінок», де поступово стали друкувати його тексти. У 1891-му, склавши екстерном іспит на народного вчителя при Вінницькому реальному училищі, Коцюбинський і далі працював репетитором, зокрема в родині бухгалтера цукрового заводу в селі Лопатинці. Там він написав повість «На віру», оповідання «Ялинка» та «П'ятизлотник». Ні на мить не припинялася й самоосвіта Коцюбинського. Його вабило вивчення нових мов: грецька, кримськотатарська, ромська... Письменник знав їх дев'ять (крім української та російської). І, звісно, багато читав. Та не в книжках єдиних шукав він натхнення.

Коцюбинський завжди був спраглий до екзотики, яку могли дати тільки мандри, й тому історії текстів невіддільні від історії його подорожей. Усе почалося,

Наступного року, доставши запрошення Василя Андрієвського, Коцюбинський приїздить у Чернігів, де знову зустрічається з Вірою, й вони обоє виразно відчувають спорідненість душ та інтересів. У січні 1896 року вони одружуються. Молодята трохи мешкали у Вінниці, трохи — в Криму. Коцюбинський (в листах він підписувався Муся) засипає дружину листами. Лише з Алушти та околиць за всього один безтурботний жовтень Михайло Коцюбинський надіслав коханій дев'ятнадцять (!) листів.

Окрім муркотливих освідчень у любові та радісного очікування на сина Юрка, Коцюбинський тоді багато розповідав про Крим, описував пейзажі, звичаї, людей. Цікавився культурою кримських татар. Розповідав про свої професійні здобутки й тішився за дружинині, коли, наприклад, у п'ятому номері журналу «Зоря» за 1896 рік вийшла друком одна з її природничих статей «Мірмікофільні рослини та мурахи». А місяць без дружини Коцюбинський прозвав «своєю ерою» «без Віри», позначаючи її як «день 1-й», «день 2-й»...

Коцюбинський після народження сина все більше мріяв перебраться до Чернігова, де планував отримати посаду завідувача книжкового складу в Чернігівській губернській земській управі. Бажану роботу йому з першого разу не дали, тож Коцюбинський змушений був тимчасово осісти в Житомирі, працюючи в редакції місцевої газети «Вольнь», у якій неодноразово доводилося конфліктувати з начальством за свою позицію й мало не самостійно випускати номер. Завдяки цікавим

книжковим оглядам і рецензіям видань, які виходили як на території Наддніпрянщини, так і на Галичині, а також публікації резонансних науково-популярних розвідок, наприклад, Миколи Сумцова, у провінційної газети навіть зросли наклади. Це був період з листопада 1897 по березень 1898 року.

Врешті-решт, подружжю вдалося воз'єднатися в Чернігові, де з 1900 по 1911 рік Михайло Коцюбинський працював у статистичному бюро губернського земства. У Чернігові вирости їхні діти: Юрій, Оксана, Ірина, Роман. Тут були написані чи не найсильніші психологічні етюди письменника — «Цвіт яблуні», «Що записано в книгу життя», нарешті, «Тіні забутих предків». Тут не раз організовувались посиденьки для молодих авторів, на яких бували ще юні Василь Блакитний і Микола Вороний. На літературні суботи не раз зазірав і Павло Тичина, тоді учень Чернігівської духовної семінарії. Саме за сприяння Коцюбинського Михайло Грушевський у 1912 році вмістив його вірші у «Літературно-науковому віснику», відкривши Тичині шлях у літературу.

На восьмому році шлюбу Михайло Коцюбинський зав'язує стосунки з Олександрою Іванівною Аплаксіною, молодшою від нього на шістнадцять років. «Серце моє, моя голубко» — так звертався до неї класик. А ще називав весною, дочкою й дитинкою, пташечкою, своєю Беатриче. Кохання було взаємним: Шурочка після роману з Михайлом Коцюбинським так і лишилася самотньою. Їхній епістолярний роман тривав до його смерті.